

VIETA GRĮSTAS GEOGRAFINIS UGDYMAS PABERŽĖS MIESTELIO (VILNIAUS R.) PAVYZDŽIU

Marek Mackevič,
Vilniaus r. Kalvelių Moniuškos gimnazija

SANTRAUKA

Straipsnyje analizuojamas geografijos mokymas remiantis savo gimtosios vietos pažinimu. Užsienio literatūroje tai vadinama *vieta grįstas (place-based)* geografijos mokymas. Straipsnyje nagrinėjamas vieta grįstas geografijos mokymas (pavyzdys – Paberžės miestelis (Vilniaus r.)). Teorinėje dalyje apžvelgiama *vietos* sąvoka kaip geografinio pažinimo konceptas ir objektas, išryškinami jos tyrimo filosofinės ir metodologinės prielagos, ugdomoji reikšmė mokant geografijos. Sudedamoji atlikto tyrimo dalis – mokinių anketinės apklausos analizė. Ji parodė, kad dauguma mokinių domisi savo gimtosios vietos geografija ir norėtų, kad per geografijos pamokas daugiau dėmesio būtų skiriama savo miestelio apylinkių gamtinės ir socialinės aplinkos pažinimui. Remiantis atlikto tyrimu, buvo sukurtas mokomasis geografijos pažintinis takas po Paberžės miestelį ir jo apylinkes. Parengtos geografijos kūrybinės užduotys mokiniams, kurias jie atliko mokomųjų ekskursijų metu.

Reikšminiai žodžiai: vieta grįstas mokymas, geografinis pažintinis takas, Paberžės miestelis.

ĮVADAS

Žmogaus pasaulėvaizdį formuoja ne tik žinios, bet ir geografinė aplinka, kurioje gyvenama. Žmogus, gimęs ar ilgesnį laiką gyvenęs tam tikroje vietoje, pradeda jausti lokaliaios tapatybės žymę. Imama suvokti aplinkinės vietovės teritorija, ribos, kraštovaizdis, papročiai, kultūra. Visa tai individui leidžia suprasti, kad jis priklauso tam tikrai vietai, kaip tam tikro fenomeno, daliai (Juščiūtė, 2011). Formuojasi tam tikra žmogaus lokalinė tapatybė (susitapatinimas) su lokaliai artimiausia gyvenamąja aplinka. Artimiausią gyvenamąją aplinką galima suvokti remiantis žiniomis ir gebėjimais, susiformavusiais per geografijos pamokas. Mokantis geografijos dalyko bendrojo ugdymo mokyklose analizuojami įvairūs pasaulio, Lietuvos, gyvenamosios aplinkos faktai, pavyzdžiai. Per geografijos pamokas ugdoma mokinių pasaulėvoka ir pasaulėžiūra (Krupickas,

2006). Mokiniai, atlikdami tyrimus, stebėjimus natūralioje aplinkoje, lengviau gali atskleisti socialinėje, gamtinėje ir kultūrinėje erdvėje vykstančius procesus, brandinama jų aplinkosauginė savimonė, ugdoma nuostata, kad jie yra ne tik aplinkos vertybių vartotojai, bet ir jų kūrėjai, atsakingi už aplinkos pokyčius, jos ir savo identiteto išsaugojimą (Dewey, 1959).

Taigi, vis labiau populiarėjant aktyviesiems ugdymo metodams, atsinaujinant tradicinėms geografijos mokslo teorijoms, orientuotoms į lokalinių, regioninių sistemų pažinimą, iškyla didaktinio pobūdžio tyrimo **problema**: kaip *vieta grįstas* pažinimo objektas gali būti realizuotas mokant geografijos?

Tyrimo tikslas – remiantis konkrečiu atveju (Paberžės miesteliu), iširti *vieta grįsto* geografijos ugdymo didaktines galimybes, atskleidžiant *vietos* koncepto pažintinį turinį.

Tyrimo uždaviniai:

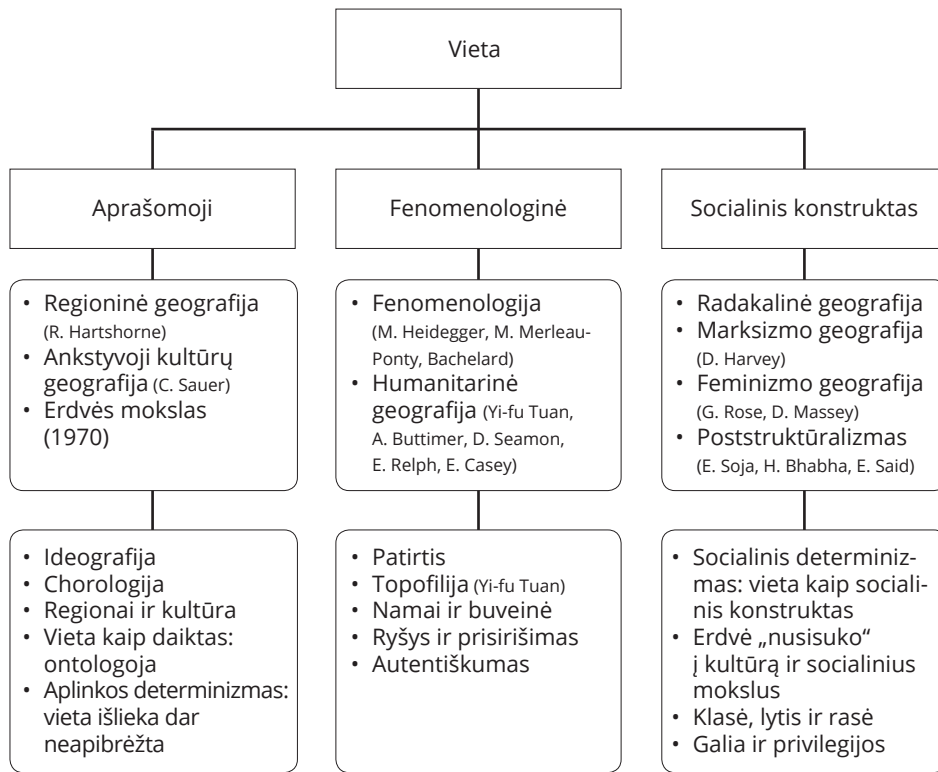
- išryškinti *vietos* koncepto pažintinę reikšmę;
- atlikti mokinių anketinę apklausą, remiantis *vieta grįstu* geografijos mokymu (pavyzdys – Paberžės miestas);
- sudaryti pažintinį taką su mokomosiomis užduotimis įvairiose stotelėse po Paberžės miestelį ir jo apylinkes.

Tyrimo metodai: teorinės literatūros analizės, stebėjimo ir anketinės apklausos, aprašomosios statistikos.

VIETA KAIP PAŽINIMO KONCEPTAS IR UGDYMO NUOSTATA

Vieta dažniausiai mums asocijuojasi su tam tikra apibrėžta teritorija, tačiau ši sąvoka yra kur kas platesnė ir gilesnė (Cresswell, 2004). Kaip teigia I. Karpavičiūtė (2012), bendrąja prasme gyvenamoji vieta sujungia žmogaus padėtį erdvėje ir visuomenėje. Vieta yra unikalus ir nedalomas fenomenas, turintis savo istoriją, geografiją ir kitas vertes. Vietovėse, kaip tam tikrose erdvėse, įsikūniuja žmonių patyrimai, siekiai, kurie suteikia geografinei vietai atitinkamą prasmę, reikšmę ir perspektyvą. „Vieta erdvei suteikia formą (įvietina), o erdvė vietai – foną (įerdvina)“ (Kairaitis, 2018, 65). Todėl vieta kaip fenomenu, pažinimo objektu domisi daugelio sričių specialistai: filosofai, architektai, menininkai, menotyrininkai, sociologai, istorikai, geografsai (Lukšaitė, 2005; Čepaitienė, 2014; Zabiela, 2011).

Kaip teigia A. Kinderytė (2015), *vietos* sąvoką papildo ir paralelios erdvės, kraštovaizdžio bei kintančio laiko dimensijos. Vietos apibrėžtys, interpretacijos, metodologinės tyrimo priegos yra labai įvairios (1 pav.)

1 pav. Vietos koncepto metodologinės prieigos ir interpretacijos (Karpavičiūtė, 2012, pagal Cresswell, 2004)

Pažinti artimiausią gyvenamąją vietą yra vienas iš svarbiausių šiuolaikinės mokyklos uždavinių, pabrėžiamų Bendrojo ugdymo mokyklų programose (Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos, 2008). Be to, šiuolaikinis ugdymas yra orientuotas į netradicinius per pamoką taikomus mokymo(si) metodus, kuriais mokiniams yra perteikiamos ne tik teorinės žinios, bet ir skatinamas mokinių savarankiškumas, loginis mąstymas, aktyvus dalyvavimas ugdymo procese (geografija.lt/2009/11/netradiciniai-pamokos-metodai/).

„Nagrinėjamą objektą galime suprasti ir kaip pasaulio supratimo, žinojimo ir matymo būdą. Kai mes žvelgiame į pasaulį kaip į pasaulio vietas, mes matome skirtingus dalykus. Mes matome susijusius elementus ir žmonių ryšį su vieta. Matome reikšmių ir patirties pasaulius. Vieta yra tiek žinojimo būdas, tiek pasaulio elementas“ (Karpavičiūtė, 2012, 11). Žmogus dažnai savo artimajam aplinkai, vietai jaučia tik teigiamus jausmus, atsiskleidžiančius tam tikromis sąsajomis su vieta, apie ją išsako teigiamą nuomonę. Todėl šis poveikis yra reikšmingas ne tik žmogui, kuris ten gyvena, tačiau ir pačioms vietovėms.

Vieta yra glaudžiai susijusi su lokalia vieta – lokacija. Pasak A. Kinderytės (Kinderytė, 2015), yra išskiriami šie esminiai lokacijos ir vietos skirtumai: „Lokacija yra tam tikras Žemės paviršiaus taškas, kurį galima nusakyti keturiais skirtingais elementais: geografinė padėtimi, vietovardžiu, fizinėmis savybėmis ir santykiu su aplinkiniu bei bendru kontekstu. Lokacija tėra vienas iš vietos požymių, tuo tarpu pati vieta suvokiama kur kas plačiau nei lokalumas“ (Kinderytė, 2015, 14). Taigi lokacija yra konkreti vieta su aiškiais geografinėmis ribomis, vietos gyventojais, priklausančiais tam tikram administracijos savivaldos, kultūriniam vienetui ar kitai apibrėžtai vietai. Todėl, remdamiesi šiais apibrėžimais, galime teigti, jog *vietos* ir *lokalizacijos* sąvokos yra glaudžiai susijusios, be to, jos yra vienos iš pagrindinių elementų, nagrinėjamų geografijos moksle.

Artima vietovė mums visuomet išliks patraukli ir reikšminga. Mes visuomet jausime jai pagarbą ir prisirišimą, savitumą. Būtent todėl savitumas ir išskirtinumas leidžia identifikuoti vietą, o joje gyvenantiems – jaustis kaip namuose. Vieta tampa mums išskirtinė ir priimtinesnė, kai suprantame *vietos jausmo* ir *tapatumo* terminus, kadangi tai leidžia tiksliau apimti ir įvertinti ypatingas vietos kokybes, darančias ją tokią išskirtinę. Kaip teigia R. Čepaitienė (2014), vietovių ypatingą aurą ir unikalumą kuria nestandartiniai architektūros ar kraštovarkos sprendimai, o ypač meilė kuriamo statinio aplinkai. Tačiau ją naikina šiuolaikiniai modernūs pastatai, būdingi moderniajai statybai, „pagaminusiai“ vienodų pastatų kompleksų, miestų ir miestelių, kurie naikina tik tai vietai priklausančią aurą bei kraštovarką. „Tad vietos dvasia dažniausiai randasi tiek iš joje esančių fizinių gamtos ar kultūros elementų ypatybių, tiek iš ją stebinčio tapatumo jausmo, psichologinės būsenos, nuotaikos ir kultūrinio jautrumo“ (Čepaitienė, 2014, 63).

VIETOS IDENTITETAS IR ĮVAIZDIS

Įvaizdį galime suprasti kaip kokį nors įsivaizduojamą vizualų objektą. A. Kinderytės (2015) teigimu, įvaizdžio samprata nagrinėjama daugelio mokslo sričių – geografijos, filosofijos, komunikacijos, miestų ir kitų vietovių tyrinėjimuose ir kt. – teorijoje. Dėl to yra išskiriama keletas įvaizdžio tipų, kadangi pati sąvoka yra vartojama įvairiuose kontekstuose. Taigi išskiriami šie: regiono įvaizdis, kurį sudaro sostinės, rajono, kvartalo, kurortinio miesto įvaizdžiai ir pan.; žmogaus įvaizdis (televizijos ekranuose „mirgančių“ asmenų, politikos veikėjų, popkultūros ikonų, istorinių asmenybių ir t. t.); ženklų vaizdas (paslaugos, prekės).

Identitetas veikia ir priklauso nuo aplinkos sąlygų. Vietos lankytojų ir gyventojų identitetas paprastai suprantamas kaip išskirtinumas, kuris gali lemti

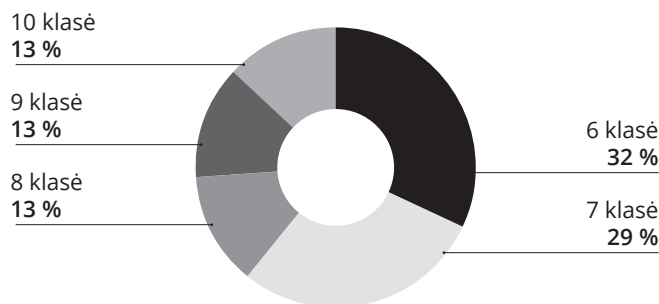
neigiamą arba teigiamą vietos įvaizdį. Išskirtinumo trūkumas lemia priešišką nusiteikimą lankomos arba gyvenamos vietos atžvilgiu. Ypatingomis savybėmis išsiskirianti vieta gali būti palankiai vertinama turistų, dėl to gyventojams suteikia pasididžiavimo jausmą. Gyventojų pasididžiavimą, prisirišimą ir vietos bei savęs identifikavimą daug ką gali nulemti gyvenimo kokybė, kuri yra užtikrinama vertinamoje vietoje. Kuo gyvenimo kokybė aukštesnė, tuo susitapatinimas ir prisirišimas su vieta tampa stipresnis. A. Kinderytė (2015) teigia, jog vietos identitetą galima atskleisti per vietai būdingas savybes, kultūrą ir individualumą, kas skiria vieną vietą nuo kitos.

Žmogų su aplinka, kurioje veikia ir gyvena, sieja tiek dvasiniai, tiek materialieji ryšiai. Žmogus laiko save bendruomenės nariu, jam rūpi jos praeitis, dabartis, ateitis. Įvairiomis veiklomis, vertybėmis bei elgsena žmogus nuolat kuria ir perkuria vietos identitetą. O identitetas mus pačius skatina keistis, veikti – tai turi įtakos ir bendruomenės vystymuisi. Taigi, taip pasireiškia abipusė sąveika tarp vietovės identiteto ir toje vietovėje gyvenančios bendruomenės vystymosi. Identitetas – dinamiškas procesas erdvėje ir laike dėl nuolatos sąveikaujančių dviejų komponentų – bendruomenės ir teritorijos.

MOKINIŲ ANKETINĖ APKLAUSOS ANALIZĖ

Tiriamieji

Pateikiama mokinių anketinės apklausos apie Paberžę ir jos reikšmingumą analizė. Anketinėje apklausoje dalyvavo 6–10 klasių mokiniai (55), besimokantys Paberžės šv. Stanislavo Kostkos gimnazijoje. Apklausos metu buvo siekiama išsiaiškinti, ar mokiniai domisi savo gimtosios vietos geografija; ar lanko joje esančius istorijos, gamtos ir kultūros objektus; ką žino apie Paberžę ir apylinkes.

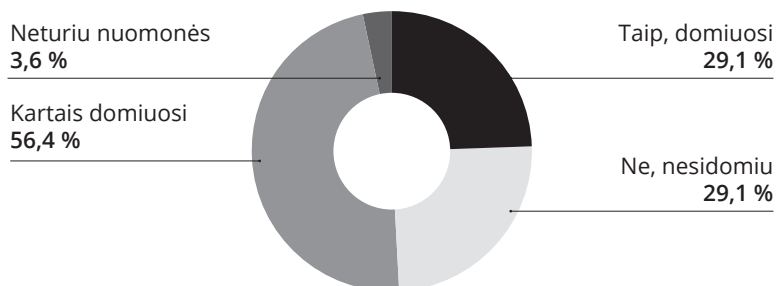

2 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal klases

Mokinių domėjimasis gimtosios vietos geografija

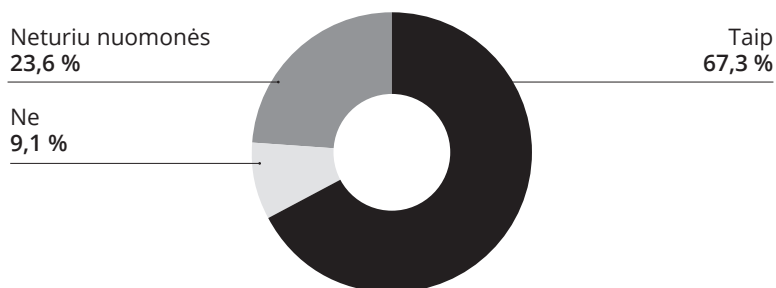
Tyrimas parodė, kad dauguma mokinių domisi savo gimtosios vietos geografija, mano, kad ekskursijos po savo gimtąjį kraštą yra reikalingos, ir jie norėtų pakeičiauti po Paberžės apylinkes įvairiais geografiniais pažintiniais takais.

Nustatyta, kad gimtosios vietos geografija domisi 16 mokinių (29,1 proc.), nesidomi 16 mokinių (29,1 proc.). Daugiausia – 31 (56,4 proc.) – mokinių nurodė, kad jie tik kartais domisi gimtosios vietos geografija. 2 mokiniai (3,6 proc.) teigė, kad neturi nuomonės šiuo klausimu (3 pav.).

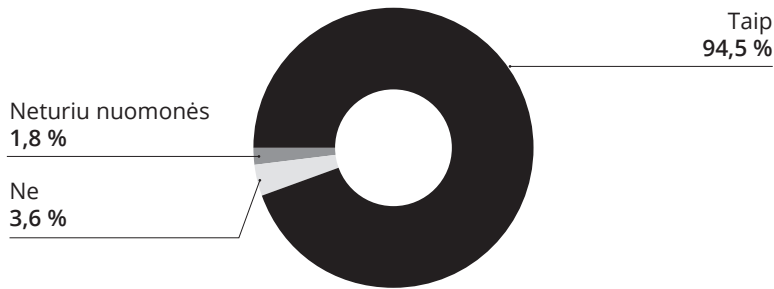
3 pav. Respondentų atsakymų pasiskirstymas pagal domėjimąsi savo gimtosios vietos geografija

Dauguma mokinių (37, arba 67,3 proc.) mano, kad reikia organizuoti ekskursijas po savo gimtąjį kraštą, 5 mokiniai (9,1 proc.) – kad nereikia. 13 mokinių (23,6 proc.) nurodė neturintys nuomonės šiuo klausimu (4 pav.).

4 pav. Respondentų atsakymų pasiskirstymas pagal tai, ar reikia organizuoti ekskursijas po savo gimtąjį kraštą ir jo apylinkes

Dauguma mokinių (52, arba 94,5 proc.) atsakė, kad taip, norėtų, 2 mokiniai (3,6 proc.) nurodė, kad nenorėtų, 1 mokinys teigė, kad neturi nuomonės šiuo klausimu (žr. 5 pav.).

5 pav. Respondentų atsakymų pasiskirstymas pagal tai, ar jie norėtų pakeliauti po Paberžės apylinkes

Apibendrinant galima teigti, kad daugiausia mokinių nurodė, jog jie kartais domisi savo gimtosios vietos geografija, dauguma mokinių manė, kad reikia organizuoti ekskursijas po savo gimtąjį kraštą. Dauguma mokinių nurodė, kad geografijos pamokų metu buvo tik kartais kalbama apie gimtosios vietos pažinimo svarbą. Dauguma mokinių atsakė, kad norėtų pakeliauti po Paberžės apylinkes įvairiais geografiniais pažintiniais takais.

GEOGRAFINIS PAŽINTINIS TAKAS PO PABERŽĖS MIESTELĮ IR JO APYLINKES

Kiekvienas Lietuvos miestas, rajonas ir net mažesni kaimeliai turi gilią praeitį bei savo istoriją. Mūsų šalyje vertingų ir vaizdingų teritorijų, gamtos bei kultūros paveldo vertybių yra daug. Iš viso Lietuvoje yra 14 gyvenviečių, turinčių Paberžės pavadinimą. Iš Paberžės eina keliai į Vilnių, Dubingius, Giedraičius, Maišiagalą, Nemenčinę (6 pav.).

Paberžė – nedidelis jaukus miestelis Vilniaus rajone, įsikūręs Musės aukštupyje, Aukštaičių aukštumos pietiniame kalvyne, 30 km į šiaurę nuo Vilniaus, prie kelio į Giedraičius.

Konkrečią vietovę mokiniai susieja su realios aplinkos pažinimu (Smith, 2002). Kartu siekiama ugdyti keliavimo, kaip svarbaus tiesioginio geografinės aplinkos pažinimo, įgūdžius. Taigi, mano suprojektuotas geografinis pažintinis takas su mokomosiomis užduotimis yra Paberžės miestelio apylinkėse (8 pav.).

Rengdamas pažintinį taką, naudojami šaltiniais apie Paberžės miestelį ir jo apylinkes (<https://www.vilnijosvartai.lt/vietoves/paberze/>).

6 pav. Paberžės geografinė padėtis

7 pav. Paberžė M. K. Radvilos 1613 m. žemėlapyje
(<https://www.raremaps.com/gallery/detail/60133/magni-ducatus-lithuaniae-caeterarumque-regionum-illi-adjacen-blaeu-gerritsz>)

8 pav. Geografinis pažintinis takas po Paberžės apylankes

Buvo išskirtos šios geografinio pažintinio tako stotelės:

1. Anavilio dvaras.
2. Paberžės Švč. Jėzaus Širdies bažnyčia.
3. Šriubiškių dvarelis.
4. Vyžulėnų dvaras.

Dažniausiai keliaujama pėsčiomis arba dviračiais (jeigu yra didesnis atstumas tarp objektų). Vietos, kuriose sustojama, pasakojama apie objektą ir atliekamos geografinės užduotys, vadinamos stotelėmis. Mokomosiose stotelėse atliekami tokie pažintiniai ugdomieji darbai:

- pasakojama apie objektą;
- sprendžiamos užduotys;
- stebima aplinka;
- fiksuojama aplinka (aprašoma, piešiama, fotografuojama ir pan.);
- tiriami įvairūs objektai, reiškiniai;
- matuojama temperatūra, azimutai, atstumai, šlaitų polinkis, sniego storis ir t. t.;
- orientuojamasi pagal Saulę, žvaigždes, vietinius orientyrus, su kompasu, žemėlapiu, planu ir t. t.

Keliaudami šiuo taku moksleiviai susipažįsta su vietovės gamtos ir kultūros paveldo bei istoriniais objektais, o eidami nuo vieno objekto iki kito žodžiu atlieka nesudėtingas praktines užduotis.

IŠVADOS

1. Apžvelgus teorinę literatūrą apie *vietos* konceptą galima teigti, kad *vietos* samprata aiškinama kaip sąvoka, apibūdinanti tam tikrą daiktų padėtį, išsidėstymą erdvėje bei žmogaus padėtį ir santykį su daiktais, teritorija geografinėje erdvėje. Suvokti vietovę galima ne tik naudojantis įgimtais pojūčiais (regėjimu, girdėjimu, lytėjimu), bet ir įgytais orientavimosi geografinėje aplinkoje gebėjimais. Per dvasinius pojūčius formuojasi ypatingas jausmas, išgyvenimai – vietojauta – tam tikrai geografinei vietai. Vieta yra traktuojama ir kaip geografinė kategorija, ir kaip mentalinė (dvasinė) kategorija, apibūdinanti tam tikrą žmogaus dvasinį (emocinį, prasminį, reikšminį) santykį su vieta.
2. Sukurta anketa, siekiant išsiaiškinti mokinių nuomonę apie Paberžės geografijos mokymosi reikšmę. Atlikus apklausą paaiškėjo, kad 31 mokinys domisi savo gimtosios vietos geografija; 37 mokiniai norėtų ekskursijų po savo gimtąjį kraštą; 52 mokiniai norėtų pakeliauti po Paberžės apylinkes įvairiais geografiniais pažintiniais takais.
3. Parengtas geografinis pažintinis takas po Paberžės miestelį ir jo apylinkes susideda iš penkių stotelių. Kiekvienai stotelei yra parengtos užduotys, kurias galima atlikti stotelėse arba atsakyti į klausimus keliaujant tarp stotelių.

LITERATŪRA

1. Cresswell, T. (2004). *Place: A Short Introduction*. London: Blackwell Publishing.
2. Čepaitienė, R. (2014). *Vietos dvasios beiėškant*. Vilnius: LII. 432.
3. Dewey, J. (1959). *The School and Society* in M. Dworkin (ed.), *Dewey on Education*. New York: Teachers College Press, 76.
4. Kairaitis, Z. (2018). Švietimo (geo)politika kaip sankirtos erdvėje vieta, arba švietimo geo(fil)osofijos link. *Geografija ir edukacija: mokslo almanachas*, 6, 53–75.
5. Kardelis, K. (2007). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Šiauliai: Lucilijus
6. Karpavičiūtė, I. (2012). *Aplinkos suvokimo konceptas Yi-fu Tuan'o topofilijoje geografijos edukacijos požiūriu: magistrinis darbas*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas.
7. Krupickas, R. (2006). *Geografinės aplinkotyros metodikos*. Vilnius: Šviesa.
8. Lukšaitė, I. (2005). Lokalinės istorijos sampratos. Iš: *Lietuvos lokaliųjų tyrimų padėtis*. Vilnius.
9. *Paberžė* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. kovo 17 d.]. Prieiga internete: <https://www.vilnijosvartai.lt/vietoves/paberze/>.
10. *Paberžės apylinkių lankytini objektai* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. kovo 17 d.]. Prieiga internete: <https://www.arcgis.com/apps/MapTour/index.html?appid=37e97eb196f4455bade7b361e6662a&edit>.

11. *Place-based-learning-where-to-start* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2017 m. birželio 14 d.]. Prieiga internete: <https://burrenbeo.com/our-work/learning/resources/place-based-learning-where-to-start/>. Prieiga internete: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/003172170208300806>.
12. Smith, A. (2002). *Place – Based Education: Learning to Be Where We are* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. kovo 17 d.]. Prieiga internete: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/003172170208300806>.
13. Zabiela, G., Juščiūtė, G. (2011) *Lietuvos lokaliniai tyrimai*. Vilnius: Versmė.

PLACE-BASED GEOGRAPHIC EDUCATION: CASE STUDY OF PABERŽĖ TOWN (VILNIUS DISTRICT)

Marek Mackevič

Summary

In this Article it is analysed how the learning object based on its location may be realized in geography teaching? The questionnaire revealed that most pupils are interested in geography of their birth place and most of them consider that excursions around their homeland are necessary and they would like to travel around Paberžė surroundings in various geographical cognitive trails. Most of the pupils stated that in geography lessons they only seldom discussed about importance of cognition of the homeland. It was concluded that teaching about Paberžė town based on location promotes learning based on location.

Keywords: place-based education, school geography trail, Paberžė town.